Lingvistica istorică ieşeană: între realizări şi promisiuni de onorat

Adrian PORUCIUC

Acceptând onoranta invitaţie venită din partea unui Institut şi a unei Asociaţii care poartă, amândouă, numele lui Alexandru Philippide, am decis să nu ţin o pre-*legere*, ci mai degrabă să adopt maniera *give-a-talk* (expunerea orală fiind sprijinită de o serie de exemple puse, în formă tipărită, la dispoziţia auditoriului). Textul de faţă – solicitat de către organizatori, pentru publicare – încearcă să păstreze, pe cât posibil, coloratura respectivei maniere de prezentare.

Nu voi face aici o abordare directă a operei ilustrului ieşean pomenit mai sus, însă voi evidenţia ecouri ale acelei opere în lucrări ale unor urmaşi de înaltă ţinută ai lui Philippide la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza". Prin ei, de fapt, s-a afirmat la Iaşi o remarcabilă şcoală de lingvistică comparativ-istorică şi de indoeuropenistică, o şcoală cu realizări care, în opinia mea, nu au fost încă pe deplin popularizate şi fructificate. Chiar şi din puţinele frânturi înfăţişate mai jos se poate vedea că lingviştii ieşeni au cutezat să abordeze probleme capitale, atât în domeniul indoeuropean general, cât şi în cel al istoriei limbii române. Limitele acestei prezentări nu-mi îngăduie să-i amintesc pe toţi cei care, mai mult sau mai puţin direct, au mers pe urmele lui Philippide. Iar în cazurile celor menţionaţi în paginile care urmează nu voi izbuti să le înfăţişez toate meritele şi reuşitele. Am preferat să fac o selecţie subiectivă, rezultatul fiind o serie de scurte comentarii la enunţuri pe care le-am considerat a fi cu adevărat demne de discuţie (fie şi critică).

Voi începe prin a mă referi la *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene* (1981), o carte care nu s-a bucurat de toată atenţia pe care ar fi meritat-o. După cum se ştie, o parte din acea carte reprezintă opera postumă a lui Theofil Simenschy, cealaltă parte fiind formată din adaosuri fundamentale datorate lui Gheorghe Ivănescu. Am afirmat şi cu o altă ocazie (vezi Poruciuc 1988 – „Gheorghe Ivănescu's Contribution to the Study of Indo-European") că *GCLIE* poate fi considerată a fi prima sinteză indoeuropeană *completă* publicată în perioada postbelică, chiar la nivel mondial. Am avut în vedere faptul că opera respectivă are o foarte consistentă introducere teoretică şi un detaliat istoric al domeniului, ambele datorate lui Ivănescu, în rest fiind vorba de textul lui Simenschy (privitor la indoeuropeana primitivă şi la limbile indoeuropene istorice), plus parantezele, notele şi subcapitolele aducătoare la zi ale lui Ivănescu. În *GCLIE* sunt abordate, practic, *toate* aspectele de interes indoeuropenistic – de la problemele „patriei primitive", la reconstrucţia gramaticii proto-indoeuropene şi la religia indoeuropenilor preistorici. Iar în ce priveşte fundamentarea teoretică, vom vedea mai jos că Simenschy şi Ivănescu au formulat, în perioada de mijloc a secolului trecut, păreri care aveau să fie confirmate în decenii mai recente.

Philologica Jassyensia, An II, Nr. 2, 2006, p. 283-294

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

Într-o ordine inversă, din punct de vedere cronologic (având în vedere că Ivănescu a pregătit *GCLIE* pentru publicare la peste un deceniu după moartea lui Simenschy), voi aborda mai întâi unele pasaje din contribuția autorului al cărui nume ocupă locul secund pe coperta *GCLIE*. Voi motiva acea inversare prin faptul că, şi în *GCLIE*, Ivănescu ne apare ca mărturisit discipol al lui Philippide, pe care îl înfăţişează ca pe un mare teoretician. Ivănescu a ţinut să promoveze idei ale înaintaşului său direct cu precădere în capitolul intitulat „Istoricul lingvisticii indoeuropene. Sarcinile actuale ale indoeuropenisticii", din care citez (p. 97):

> „O poziție cu totul izolată în lingvistica dintre 1900 şi 1930 reprezintă susținerile lingvistului român Alexandru Philippide (1859-1933), profesor la Universitatea din Iaşi. […] Concepția sa despre limbă, care a avut puțin răsunet în lumea lingviştilor, mi se pare una dintre cele mai juste din cîte au fost create pînă astăzi. Ea este expusă în unele pasaje ale cărții sale monumentale, *Originea românilor* […]. După dînsul, schimbările fonetice sînt determinate de schimbări în forma organelor articulatorii sau în deprinderile (obişnuințele, habitudinile, aptitudinile) articulatorii înnăscute ale colectivității lingvistice respective şi constituie o adaptare a părții materiale a limbii – a aspectului ei sonor, deci a sistemului fonetic –, la organele articulatorii. Obişnuințele articulatorii dau naştere articulațiilor celor mai fireşti pentru organele articulatorii."

Desigur, astăzi putem obiecta la părerea că deprinderile articulatorii ale unei comunități sunt „înnăscute". Şi putem, eventual, lega „deprinderile" de ceea ce, pe linia Coşeriu, ne-ar apărea ca „norme" definitorii (vezi, de exemplu, tendința „automată" a englezilor sau maghiarilor de a muta accentul împrumuturilor lexicale pe prima silabă; sau vezi „norma" rusească a protezelor semivocalice în cuvinte care încep cu vocale). Deprinderile articulatorii au o importanță capitală, nu doar pentru identitatea glotică a unei comunități, ci şi pentru domeniul glotogeneticii în general. Dar Philippide a ţinut să îşi aplice ideile teoretice generale mai ales la cazuri care îl interesau în mod particular, după cum reiese şi din următoarele observații ale lui Ivănescu (*GCLIE*, p. 98):

> „Din dezvoltarea fonetică a limbii române şi a albanezei, Philippide a tras concluzii asupra bazei articulatorii a românilor şi albanezilor şi, indirect, asupra originii celor două popoare. […] El a formulat, de asemenea mai bine decît pînă la dînsul, ideea că dezvoltarea fonetică este provocată de influența substratului."

Noțiunea de „influență a substratului" a făcut carieră în lingvistica istorică românească, şi nu numai la Iaşi. Am în vedere mai ales că un binecunoscut tratat al Academiei Române, anume *Istoria limbii române* (vol. II, 1969), include o parte intitulată „Influențe", din care face parte şi capitolul „Influența autohtonă", semnat de Cicerone Poghirc. Nu voi pune în discuție aici valabilitatea termenului de „influență" (în cazul unor aspecte pentru care formula de „continuitate parțială" ar fi mai potrivită), şi nici faptul că „influența autohtonă" n-ar trebui prezentată pe acelaşi plan cu cea „veche greacă", sau cea germanică (discutate în aceeaşi parte a tratatului amintit). Aş evidenția însă faptul că Poghirc (*loc. cit.*) nu s-a referit numai la mult-discutatul lexic autohton şi la unele posibile „paleobalcanisme" morfosintactice. El s-a referit şi la anume dezvoltări fonetice interpretabile ca efecte ale unor articulări specifice substratului pre-roman local (vezi, de exemplu, păstrarea „consoanei *h*" – p. 321, sau „evoluția *kt* > *χt* > *ft* > *pt*"– p. 322).

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

Ca să ne întoarcem la Ivănescu, el a fost cu siguranţă îndreptăţit nu doar să popularizeze, ci să şi îmbunătăţească viziunea glotogenetică propusă de Philippide. În acea privinţă ar fi de remarcat următorele pasaje din *Istoria limbii române* (ed. 2000). Mai întâi, la p. 6, Ivănescu afirmă următoarele:

> „Aşadar, din examinarea mai atentă a cronologiei fenomenelor lingvistice romanice (în special fonetice), rezultă că unele limbi romanice suferă cele mai multe schimbări în primele secole ale existenţei lor, adică imediat după perioada latinei populare, că epocile de mari transformări lingvistice, care fac trecerea de la o limbă la alta, sînt epocile de geneză a noilor limbi, sînt epocile de glotogeneză (glotogonie)."

Apoi, la p. 9, Ivănescu revine la aceeaşi ordine de idei, cu o mai concretă referire la cum se poate merge mai departe decât ajunsese Philippide:

> „Philippide n-a văzut că au existat epoci de rapidă schimbare fonetică a limbii, alături de epoci de relativă stabilitate. Este totuşi evident că teoria sa despre naşterea limbilor prin adaptarea limbilor la baza de articulaţie presupune existenţa unor asemenea epoci de schimbare intensă. Adaptarea unei limbi la o nouă bază de articulaţie nu se poate doar produce decît în cursul cîtorva generaţii de oameni, deci în cursul cîtorva secole. Dacă ea s-ar face mai repede, limba nu şi-ar mai îndeplini funcţia sa primordială, care este aceea a comunicării între membrii colectivităţii lingvistice. […] Putem conclude, aşadar, că epocile de formaţie a limbilor sînt în special epocile de adaptare fonetică a limbilor la bazele de articulaţie ale popoarelor cucerite. Începutul limbilor romanice coincide cu momentul în care limba vorbită de populaţiile autohtone cucerite de romani a scăpat de sub influenţa limbii latine, vorbită de agenţii romanizării."

Consider că enunţurile de mai sus (vezi mai ales ultimele două fraze) propun o abordare mult mai credibilă decât una bazată pe simpla presupunere a unei „influenţe" a substratului. Deşi uneori a insisistat prea mult, ca şi Philippide, asupra importanţei conformaţiei *fizice* a sistemului articulatoriu în schimbările fonetice, Ivănescu a sesizat toate aspectele valide ale viziunii maestrului său. Dar nu s-a sfiit să-l şi completeze critic, după cum am văzut deja mai sus şi după cum dovedeşte şi sfârşitul următorului pasaj din *GCLIE* (pp. 140-141), în care Ivănescu arată importanţa părerilor teoretice ale lui Philippide nu doar pentru romanistică, ci şi pentru indoeuropenistică şi pentru lingvistica generală:

> „În genere, toate ramurile lingvisticii, inclusiv lingvistica romanică, s-au inspirit din concepţiile şi metodele de lucru ale indoeuropeniştilor. Cu toate acestea indoeuropeniştii n-au reuşit să rezolve unele probleme fundamentale ale lingvisticii generale, iar dintre teoriile privind evoluţia limbii, cea care s-a apropiat cel mai mult de adevăr, teoria lui Philippide, a fost complet ignorată în Apus şi a rămas izolată şi în cadrul culturii noastre […] Lingvistica romanică are meritul de a fi descoperit, prin W. von Wartburg şi alţi lingvişti, procesele de glotogeneză; dar îi lipseşte astăzi romanisticii, şi cu atît mai mult indoeuropenisticii, o explicaţie justă a acestor procese. Philippide s-a apropiat de explicarea lor, dar a făcut greşeala de a nu limita efectele bazei articulatorice [sic] la anumite perioade istorice."

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

Şi în ce priveşte părerea sa asupra originii ilire a limbii albaneze şi asupra relevanţei raporturilor albano-române pentru istoria limbii române Philippide a fost urmat, cu nuanţări şi adăugiri, de Ivănescu (după cum se vede atât din *Istoria limbii române* a sa, cât şi din *GCLIE*). Ivănescu a fost conştient de semnificaţia opiniei lui Philippide cu privire la locuirea mai timpurie a albanezilor într-un spaţiu care apărea ca un fel de lacună într-un continuum glotic romanizat (*GCLIE*, p. 99):

> „Întemeindu-se pe faptul că albaneza nu prezintă prea multe elemente lexicale de origine greacă veche, Philippide a dedus că strămoşii albanezilor au locuit nu la graniţa dintre teritoriul de limbă greacă şi cel de limbă latină al Peninsulei Balcanice, ci mai la nord, în cadrul teritoriului romanizat; şi plecînd de la faptul că, după cele constatate în vol. I al operei sale, teritoriul cuprins între lacul Balaton, rîul Vrbas la apus, munţii de pe stînga Drinei la răsărit şi munţii din nordul Albaniei la sud nu s-a romanizat, el a dedus că albanezii sînt originari din acest teritoriu."

Este posibil ca teritoriul respectiv să nu fi avut exact fruntariile indicate de Philippide. Dar ideea acelei prezenţe a albanezilor (sau proto-albanezilor?) neromanizaţi mai la nord decât patria lor de mai târziu poate explica în mare măsură multitudinea de elemente pe care albaneza le are în comun cu dacoromâna, şi mai ales cu formele dialectale (inclusiv cele rotacizante) ale celor pe care Puşcariu avea să-i vadă ca dacoromâni vestici. Bineînţeles, ţinând cont că Philippide i-a socotit pe albanezi a fi de origine iliră (şi nu trebuie uitat că şi panonii erau iliri), ar mai rămâne de stabilit cam ce proporţie de substrat ilir ar fi de luat în considerare (alături de general acceptatul substrat traco-dacic) în facerea limbii române. Iar dacă avem în vedere că unii învăţati i-au văzut pe albanezi a fi de origine mai degrabă tracică (V. Georgiev şi şcoala bulgară în general), sau chiar carpică (I.I. Russu), problema se complică, mai ales că puţinătatea atestărilor nici nu permite trasarea unor graniţe precise între idiomurile tracice şi cele ilire. De aceea nu cred că va fi prea uşor de împlinit o dorinţă a lui Ivănescu, exprimată în *GCLIE*, la p. 143:

> „Un lucru care rămîne încă să fie făcut este şi identificarea lexicului tracodacic şi iliric din limbile română, bulgară, sîrbocroată, macedoneană (limba slavă din Macedonia), neogreacă şi maghiară, şi integrarea lui în studiul comparativ al limbilor indoeuropene."

Ar fi, desigur, de dorit să fie detectate (chiar fără atribuiri etnice precise) toate elementele autohtone din limbile menţionate în citatul de mai sus. Dar nu trebuie uitat că multe autohtonisme paleobalcanice din bulgară, macedoneană sau sârbă au ajuns acolo prin slavizare masivă de români şi albanezi, iar în maghiară asemenea elemente au ajuns tot prin asemenea „intermediere" (mai ales slavă şi română, în cazul respectiv).

Ultimul citat de mai sus este tipic pentru capitolul în care Ivănescu a insistat pe „sarcinile" de viitor ale indoeuropeniştilor. Este un sector al *GCLIE* care abundă în aliniate cu formule de deschidere precum „rămâne să", ori „o sarcină este". Deşi este evident că Ivănescu a fost cu precădere preocupat de preistoria şi istoria timpurie a Europei sud-estice, el nu pierdea deloc din vedere cadrul indoeuropean general şi lucrurile care se mai cereau făcute în indoeuropenistică. Iată un pasaj semnificativ din capitolul în discuţie (*GCLIE*, pp. 143-144]:

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

> „O sarcină ştiinţifică care încă nu şi-a găsit decît în mică măsură realizarea este aceea a identificării cuvintelor de împrumut din limba indoeuropeană primitivă. Lucrul acesta trebuie făcut ţinîndu-se seama de cele mai noi cercetări arheologice privitoare la patria primitivă a indoeuropenilor şi la cultura lor şi la cele mai vechi migraţii indoeuropene, adică printr-o confruntare a ideilor lingvistice cu cele arheologice. […]. În legătură cu procesele de glotogeneză a limbilor din antichitate nu s-au putut spune pînă astăzi lucruri interesante, pentru că n-au fost lămurite procesele de glotogeneză în general şi nu au fost bine cunoscute migraţiile indoeuropene. Dat fiind însă că o populaţie cuceritoare impunea în epoca preistorică limba sa populaţiilor cucerite fără constrîn-gerea unor state ca cele sclavagiste, trebuie să concludem că atunci epocile de glotogeneză durau mai mult nu cîteva secole, ci poate chiar un mileniu sau mai mult."

Am selectat acest citat şi pentru că el ne dezvăluie un savant cu o solidă bază interdisciplinară, aşa cum se cuvine să aibă orice adevărat indoeuropenist. Ivănescu nu doar a recomandat „confruntarea" dintre datele lingvistice şi arheologice, ci a şi făcut-o, la modul cel mai concret. Tot în acel capitol de „sarcini", el afirmă la un anume punct (p. 143):

> „Rămâne […] să se folosească numeroasele limbi indoeuropene din Peninsula Balcanică şi din Asia Mică pentru completarea imaginii tradiţionale despre dialectele indoeuropenei primitive şi despre migraţiile indoeuropene în această regiune: au existat, desigur, mai multe dialecte indoeuropene decît se admite de obicei, iar indo-europenii primitivi au apărut în Peninsula Balcanică şi in Asia Mică sub forma mai multor valuri, nu a unui singur val, cum se admite în genere pînă astăzi. Cum vom vedea mai jos, teoria Marijei Gimbutas despre patria primitivă a indoeuropenilor şi despre migraţia acestora conduce la aceeaşi concluzie."

În *GCLIE* Ivănescu introduce câteva subcapitole privitoare la teoria Marijei Gimbutas (cea care, în opinia lui, a identificat „fără putinţă de tăgadă cultura materială a poporului indoeuropean primitiv" – p. 175), ca o completare la materialul rămas de la Simenschy pentru capitolul intitulat „Patria indoeuropeană". Trebuie spus că entuziamul lui Ivănescu în privinţa descoperirilor şi concluziilor Marijei Gimbutas nu l-a împiedicat să scrie şi un întreg subcapitol depre „puncte contestabile" ale viziunii Gimbutas. (Printre altele, la p. 181 Ivănescu îi reproşează Marijei Gimbutas că „nu a putut identifica ce triburi indoeuropene au constituit cele trei valuri [de migraţie]" şi că ea „nu ne spune precis din care regiuni au venit aceste grupuri şi pe ce căi".) Este adevărat, trebuie să ţinem cont că Ivănescu a cunoscut doar lucrări mai timpurii (din anii 50-70) ale Marijei Gimbutas, nu şi operele ei capitale, din deceniul care a urmat după publicarea *GCLIE* (1981), opere în care savanta lituano-americană venea cu importante precizări asupra expansiunii indoeuropene şi asupra efectelor acelei expansiuni (vezi mai ales Gimbutas 1992).

L-am lăsat în plan secund pe Simenschy nu doar pentru motivele menţionate mai sus, ci şi pentru că, în *GCLIE*, părerile teoretice personale ale lui sunt mai puţin vizibile. Impresia generală este că Simenschy a apucat numai să adune şi să orânduiască o masă de *realia*, dar nu a mai avut timp să le şi interpreteze din puncte de vedere proprii. Notabile excepţii sunt de găsit în capitolul „Popoarele indoeuropene şi limbile lor", unde Simenschy face unele pătrunzătoare observaţii privitoare la etno- şi glotogeneza indo-europeană, precum în pasajul următor (p. 168):

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

> „Nici o mărturie istorică nu ne arată cum s-a răspândit indoeuropeana […] aproape peste întreaga Europă şi peste o parte a Asiei; vedem cum în vecinătatea unor popoare care întrebuinţează scrierea, înaintează din mai multe părţi şi devin stăpînitoare populaţii de limbă indoeuropeană: arieni, hitiţi, ahei. […] Deşi nici un text nu ne dă putinţa de a urmări îndeaproape evenimentele […], avem motive să presupunem că această răspîndire s-a făcut ca şi acelea pe care le vedem în epoca istorică: prin cucerire, prin pătrundere lentă, prin colonizare, care au dus la eliminarea limbii celor învinşi în folosul limbii cuceritorilor şi a coloniştilor."

În continuare (*loc. cit.*) Simenschy dă şi un exemplu concret, menit să sprijine direct şi ideea independenţei limbii faţă de rasă (idee care, de fapt, ar putea ridica şi unele semne de întrebare cu privire la caracterul „înnăscut" al obişnuinţelor articulatorii):

> „În epoca istorică, cuceririle indoeuropene n-au nimicit populaţiile pe care le-au supus. Mai mult: un popor rezultat din amestecul dintre colonişti şi băştinaşi, care vorbeau la început limbi deosebite şi care au ajuns şă vorbească o singură limbă, poate deveni la rîndul său cuceritor şi colonizator; astfel e poporul englez de azi, care odinioară vorbea o limbă celtică şi care a preluat germanica de la năvălitorii angli şi saxoni […]. Prin urmare limba este independentă de rasă […]; există limbi neolatine, dar nu popoare neolatine; există limbi indoeuropene, dar nu popoare indoeuropene."

Putem bănui că, în partea finală a citatului de mai sus, Simenschy face aluzie la marele rău făcut (ştiinţei, dar şi vieţii politice) de către cei care se străduiseră să demonstreze existenţa unor limbi şi rase „pure", superioare celor „amestecate" (cf. Poruciuc 2002). Interesant este că (fără îndoială independent de Simenschy), unele opere indoeuropenistice publicate după *GCLIE* au ţinut să facă, încă din titlu, distincţia între limbă şi popor: a se vedea Th. Gamkrelidze / V. V. Ivanov, *Indoevropejskij jazyk i indoevropejcy* (1984), sau A. Martinet, *Des steppes aux océans – L'indoeuropéen et les „Indo-Européens"* (1986).

Deşi Simenschy s-a afirmat mai ales ca filolog clasic şi ca indoeuropenist, a ţinut şi el să facă referiri directe la istoria limbii române, într-un cadru teoretic general, aşa cum se vede dintr-un concentrat enunţ, de găsit tot în capitolul din *GCLIE* menţionat mai sus (p. 169):

> „După cum româna este una din formele pe care le-a luat latina, iar latina e una din formele pe care le-a luat indoeuropeana primitivă în cursul evoluţiei sale istorice, tot aşa şi indoeuropeana primitivă este una din formele pe care le-a luat o limbă vorbită mai înainte. Pentru explicarea ei, va trebui, deci, să se arate că există alte limbi înrudite […]; dacă, după cum se pare, indoeuropeana, caucaziana, cu limbile mediteraneene, de la hatică la bască, şi ugrofinică au ieşit din aceeaşi limbă străveche, se va putea constitui o nouă gramatică pentru o perioadă anterioară."

Chiar dacă, într-o notă de subsol de la aceeaşi pagină, Ivănescu îşi exprimă părerea că „afirmaţia lui Simenschy nu mai corespunde realităţilor", se pare că (la un mod destul de complicat) cei doi erau de fapt în consonanţă şi în privinţa ipotezei unei „limbi vorbite mai înainte". Am în vedere faptul că, în capitolul cu istoricul

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

indoeuropenisticii, Ivănescu a discutat (p. 139) inclusiv opera lingvistului sovietic Illič-Svityč („mort prea devreme"), cel „care a reuşit să descopere corespondenţele fonetice dintre indoeuropeana primitivă şi uralica primitivă sau finougrica primitivă". Ştiut fiind cât de critic putea fi Ivănescu, este destul de surprinzătoare tranşant-pozitiva afirmaţie cu care el încheie prezentarea lui Illič-Svityč şi a principalei sale lucrări, *Opyt sravnenija nostratičeskich jazykov*: „Este foarte probabil că autorul are dreptate în mai toate afirmaţiile sale" (*loc. cit.*). Ivănescu nu avea cum să ştie atunci că lingvişti „nostratici", precum Ševoroškin (Shevoroshkin), Dolgopolski sau Starostin aveau să ducă ideile lui Illič-Svityč peste Atlantic, unde în prezent şcoala nostratică face o foarte serioasă concurenţă indoeuropenisticii tradiţionale.

Ca să rămânem totuşi la lingvistica istorică ieşeană, mai este de spus că menţinerea domeniului respectiv la un nivel academic demn de admiraţie într-o anume perioadă a secolului trecut s-a datorat nu doar lui Theofil Simenschy şi lui Gheorghe Ivănescu, ci şi lui Ariton Vraciu, slavist şi indoeuropenist. Între Ivănescu şi Vraciu au existat diferenţe de vederi, datorate mai ales faptului că cel din urmă (ca şi Poghirc) s-a format la şcoala bulgară a lui Vladimir Georgiev. (Printre altele, cei mai mulţi reprezentanţi ai şcolii respective, ca şi unii indoeuropenişti sovietici, au mers pe o linie „autohtonistă", străduindu-se să demonstreze că indoeuropenii au avut o patrie originară în Balcani, încă din neolitic, ceea ce nici Ivănescu, nici alţi indoeuropenişti de seamă nu au acceptat, pe bună dreptate.) Vraciu a avut însă, ca şi Ivănescu şi Poghirc, o importantă contribuţie la studiul substratului limbii române, mai ales prin volumul său *Limba daco-geţilor* (1980). Viziunea teoretică a lui Vraciu asupra rolului substratului în facerea limbii române reiese cu claritate din următorul fragment extras din acel volum (p. 167):

> „În legătură cu amprenta elementului etnolingvistic anterior, în general, în viaţa limbilor şi a celui geto-dacic în română se cuvine să amintim şi faptul că unii învăţaţi au apelat prea des şi în mod cu totul nejustificat […] la aşa-zise cauze de natură internă, repudiind rolul substratului […]. Interferenţa dintre limbi constituie, în special în epocile mai vechi, una dintre cauzele cele mai frecvente ale prefacerilor lingvistice. Modificările acestea sînt însă tot de ordin structural, căci se are în vedere interacţiunea dintre diverse sisteme lingvistice."

Dar Vraciu, în volumul respectiv, nu a fost preocupat doar de cadrul paleobalcanic în care s-a închegat limba română ca limbă istorică, ci şi de începuturile scrierii în sud-estul Europei, problemă căreia i-a dedicate un capitol special, din care citez (p. 179):

> „Ştim sigur că tracii şi ilirii din perioada istorică nu au avut o scriere proprie sau un alfabet […]. Desigur, de aici nu trebuie trasă concluzia că, într-o perioadă mai veche, în aceste zone n-ar fi putut exista, teoretic vorbind, sisteme de scriere – autohtone ori importate –, care ulterior au dispărut sau nu au putut fi descifrate. Nu este exclus ca aşa să stea lucrurile în cazul tabletelor de la Tărtăria datînd cu aproximaţie din anul 3000 î.e.n."

Tehnici de datare sofisticate au dovedit mai recent că tăbliţele de la Tărtăria (descoperite de arheologul clujean N. Vlassa) sunt cu peste două milenii mai vechi decât se credea în perioada în care Vraciu formula părerile de mai sus. Mai mult, la un recent simpozion interdisciplinar care a avut loc la Novi Sad („Signs of Civilization: International Symposium on the Neolithic Symbol System of Southeast Europe" – 2004), o seamă de

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

învățați din mai multe țări au ajuns la concluzia că o întreagă masă de descoperiri arheologice susțin ideea existenței unei „scrieri danubiene” în mileniile 6-5 î.Hr., cu manifestări mai ales în teritorii care azi fac parte din Serbia, România, Bulgaria şi Macedonia. Cu o asemenea datare, acel sistem de scriere (care are puține şanse de a fi decodat credibil) le-a precedat deci cu cel puțin două milenii pe cele din Mesopotamia şi Egipt (cf. Haarmann 2002: 19-29).

Cu toate că lingviştii istorici ieşeni discutați până aici au avut toți preocupări destul de diverse, ei s-au concentrat, după cum am văzut, mai ales asupra aspectelor glotogenetice specifice Europei sud-estice. Această afirmație este aplicabilă şi altui savant care a predat o vreme la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, anume Haralambie Mihăescu, cel a cărui operă capitală, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe* (versiune franceză publicată postum, în 1993), a apărut cu o prefață semnată de Gheorghe Ivănescu (în postură de co-autor, alături de Doru Mihăescu). În acea operă de referință, Mihăescu a abordat nu doar facerea limbii române ca limbă romanică distinctă, ci toate efectele romanizării în zona avută în vedere, consistente capitole fiind dedicate elementelor latine din albaneză, limbii dalmate, urmelor latinei în Istria, Slovenia şi Panonia, latinismelor din limbile slave etc. Ca un element oarecum neaşteptat la un filolog clasic, Mihăescu a avut o părere personală şi în spinoasa problemă a vechilor germanisme care, după părerera lui, au supraviețuit atât în dalmată, cât şi în română. La p. 322 a volumului amintit, Mihăescu afirmă tranşant următoarele:

> „Les éléments vieux germaniques du roumain tirent leur origine du gothique et du gépidique. Vu les divergences d'opinions à ce sujet, il est difficile de les identifier. Voici quelques mots d'origine certaine ou fort probable germanique [*bulcă, filmă, fară, targă, tureatcă, rapăn*]. Comme on peut le constater, ces quelques elements vieux germaniques reflètent le contact entre les autochtones et les populations germaniques allogènes entrées en Dacie après que les Romains aient cédé cette province aux Goths.”

De problema elementelor germanice (cu precădere germane) din limba română a fost preocupat şi un alt reprezentant de seamă al şcolii ieşene, Vasile Arvinte. Chiar dacă a rămas sceptic în privința posibilităților de demonstrare a unor perpetuări din idiomuri vechi germanice în est-romanică, Arvinte a avut o contribuție semnificativă mai ales în depistarea şi discutarea săsismelor din limba română. Mai mult, tot el a exploatat prețioase informații din surse germane cu privire la români şi română. Într-un studiu al său, intitulat „Numele poporului, al limbii şi al țării locuite de români, în limba germană” (extras din volumul *Român, românesc, româneşte* – 1983 şi republicat în volumul Arvinte 2002 dat în lista bibliografică de mai jos), Arvinte face următoarele importante constatări:

> „Pentru a-i denumi pe români, popoarele europene au folosit denumirea *vlah*, cu numeroase variante […], țara locuită de români a fost numită *Vlahia* (*Valahia* etc.), iar limba lor limba *vlahă*, *valahă*. Termenul *βλάχοι* ‘români’ apare în izvoarele bizantine în secolul al XI-lea (există însă unele mențiuni mai vechi [sec. IX]). […] Astăzi toată lumea este de acord că etimonul este ahd. **Walhō, *Walh*, la început numele unui trib celtic, *Volcae* […]. Denumirea constituie o dovadă că popoarele străine i-au considerat pe români, încă din cele mai vechi timpuri, ca făcînd parte din familia popoarelor şi limbilor romanice.”

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

Aş adăuga că, pentru sursa (cu siguranţă veche germanică) a etnonimului „extern" *valah*, o serie de importanţi autori de dicţionare etimologice au luat în consideraţie nu atât vechea germană de sus (o limbă cu prime atestări semnificative abia din secolele VIII-IX), ci gotica, atestată încă din secolul IV. În recenta ediţie (2004) a dicţionarului etimologic Pfeifer al limbii germane, s.v. *Wallach* ('verschnittener Hengst'), se afirmă că acel apelativ german face referire la o tehnică de castrare specifică Valahiei. Iar etnonimele slave referitoare la români (rus. *volóch*, scr. *vlah*, bulg. *vlach*) sunt văzute în acelaşi dicţionar (*loc. cit.*) ca bazate pe „împrumut din germanică (desigur prin gotica balcanică)". De fapt şi dicţionarul Vasmer al limbii ruse (ed. 1986, s.v. *волóх*) dă, în explicarea etnonimului în discuţie, mai întâi un got. **Walhs*, înaintea unui v.germ.s. *walah*. Dacă *valah* se cuvine trimis mai degrabă la un temen gotic, atunci trebuie să acceptăm că acel termen a fost preluat din vechea germanică deja în proto-slavă, cu referire la populaţii central-est europene legate de Roma.

Probleme ale etnonimelor şi ale numelor proprii legate de românitatea timpurie i-au preocupar şi pe alţi lingvişti ieşeni. De exemplu, în partea a doua a amplului său studiu intitulat „O problemă controversată: toponimele dacoromâne cu radicalul *rus*-" (1988), Ioan Lobiuc ajunge la datări semnificative pornind de la anume etnonime (p. 409-410):

> „Etnicul *rus* trebuie să fi pătruns de foarte timpuriu în dacoromână, de prin secolele IX-X ori, mai degrabă, X-XI […]; după unele opinii, procesul de separare, individualizare şi unificare a slavilor de răsărit […] ca un singur popor, cu o limbă comună şi sub aceeaşi denumire *Rus'* se conturează limpede abia din secolul IX, iar vestigiile materiale de factură slavă estică apar în Moldova (în hotarele ei istorice) din veacurile IX-X. De altfel, şi etnonimul est-slav comun („protorusesc") *volochъ,* plural *volosi*, faţă de sud-sl. *vlachъ*, ceh. şi slc. *vlach*, pol. *włoch* „romanic, roman" trebuie să fi intrat în slava estică tot pînă în secolul IX, fiind un argument al vecinătăţii dintre cele două popoare şi, implicit, al prezenţei în acea perioadă a dacoromânilor în spaţiile est- şi nord-est carpatice."

Lobiuc nu indică aici de unde (şi sub ce formă iniţială) putea *volochъ* „să fi intrat în slava estică", şi nici cât de mai înainte de secolul IX s-a produs acea intrare. Oricum ce reiese pregnant (şi credibil) din citatul de mai sus este că folosirea etnonimului *rus* de către românii timpurii, ca şi folosirea lui *volochъ* încă din „est-slava comună" indică o perioadă care nu ar conveni deloc adversarilor contactelor atât de timpurii între români şi est-slavi. (De adăugat este că, în acel secol IX, *Rus* se referea cu precădere la varegi, adică la elita militară scandinavă care se instalase în zone importante ale lumii est-slave – cf. Düwel 1983: 68.)

Voi încheia această grăbită (şi lacunară) trecere în revistă cu prezentarea unor semnificative păreri exprimate într-o altă lucrare care ar fi meritat (şi merită în continuare) toată atenţia confraţilor întru lingvistica istorică. Este vorba de „Etimologia hidronimului *Moldova*" (1982) a lui Dragoş Moldovanu. Am ales acel studiu nu în ultimul rând pentru că abordează problema perpetuării unor elementelor vechi germanice în română, precum şi pe cea a contactelor timpurii dintre români şi slavi. Pornind de la o minuţioasă analiză a formei şi a probabilului sens iniţial (entopic) al hidronimului *Moldova*, Moldovanu abordează (cu competenţă şi cu deosebit curaj) însăşi problema românizării spaţiului nord-est românesc (spaţiu care, după cum se ştie, nu a fost cuprins în fruntariile Daciei romane). La p. 56, Moldovanu afirmă:

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

> „Este foarte greu de crezut că păstrarea aspectului arhaic al hidronimului [*Moldova*] ar fi fost rezultatul „natural" al asimilării slavilor atît de devreme şi într-o regiune în care rîndurile populaţiei slave au putut fi mereu reînnoite din marele rezervor nordic. Din veacul al VII-lea pînă în al IX-lea este atestată arheologic în bazinul Moldovei cultura slavă de tip Luka Rajkoveckaja – Hlincea I, *care dispare în veacul următor*. De aceea, ar fi mai lesne de înţeles asimilarea printr-un aflux de populaţie românească. […] Evenimentul care putea provoca dislocarea şi translaţia în spaţiu a unor mase de români nu putea fi decît invazia ungurilor, care a influenţat decisiv atît istoria românilor cît şi pe cea a slavilor."

Avem aici o viziune care (în combinaţie cu linia Philippide-Gamillscheg) merita dusă mai departe, pentru lămurirea unor aspecte destul de obscure ale „umplerii" spaţiului etnic românesc. Bineînţeles, în afirmaţiile sale Moldovanu s-a sprijinit pe (sau a reacţionat la) unele păreri ale înaintaşilor, precum vedem la p. 55 din acelaşi studiu:

> „Retragerea în Peninsula Balcanică a românilor panonici a fost argumentată mai întîi de Hasdeu […]. Combătînd supoziţia lui J. Melich, după care romanicii din Panonia ar fi fost retoromani, N. Drăganu admitea mai multe direcţii de emigrare a lor: spre Balcani, în Germania şi spre nord, în Moravia. Dimpotrivă, Ştefan Pascu crede că ei „s-au aşezat dincoace de Tisa, în Bihor sau în Podişul Transilvaniei". Noi credem că o parte din aceşti români nordici, fie cei din Panonia, fie mai degrabă cei din Crişana şi Transilvania lui Gelou, se putea îndrepta şi spre Moldova, deschizînd seria emigrărilor care vor continua neîntrerupt în această direcţie pînă în pragul veacului al XIX-lea."

Şi în problema particulară a originii hidronimului *Moldova*, acelaşi lingvist ieşean a căutat să întregească păreri ale înaintaşilor. Cu argumente proprii, Moldovanu aderă la ideea unei origini vechi germanice a hidronimului în discuţie, origine propusă de Hasdeu şi acceptată de Rosetti. Dar spre deosebire de Rosetti, care acceptă o origine gotică, dar apoi propune o neaşteptată şi improbabilă filieră („prin coloniştii germani din nordul Moldovei" – Rosetti 1986: 224), Moldovanu întrevede o altă sursă veche germanică, anume limba taifalilor, cei care (potrivit unor indubitabile descoperiri arheologice) au locuit şi pe valea Moldovei, înaintea slavilor. Cu prudenţă, dar şi încredere, Moldovanu trage următoarea concluzie (pp. 58-59):

> „Important este ca ea [soluţia etimologică pentru hidronimul *Moldova*] să ofere un indice convenabil de verosimilitate (sociogeografică), de posibilitate (lingvistică) şi de probabilitate (istorică). În cazul de faţă, această condiţie o îndeplineşte, după părerea noastră, ipoteza originii vechi germanice. Datorită conformaţiei geologice caracteristice a albiei sale, rîul a fost numit, probabil, **Muldah(u)a* „rîul cu maluri moi"(antonimul lui *Steinaha* „rîul pietros") de către triburile de taifali aşezate pe cursul său mijlociu în secolele al III-lea – al IV-lea. Apoi hidronimul a fost *preluat de către slavi*, care l-au adaptat formal în *Moldava*. În secolul al X-lea s-a produs o discontinuitate în evoluţia numelui pe teren slav – fapt explicat de noi prin asimilarea probabilă a populaţiei slave de către românii plecaţi din vestul Transilvaniei din cauza invaziei maghiare."

Chiar dacă se poate poate porni şi de la altă formă a etimonului vechi germanic (ce putea să fie nu un compus **Muld-ahwa*, ci un derivat **Moldwa*, explicabil tot prin

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

germanica veche, după cum voi arăta cu altă ocazie), viziunea lui Moldovanu are un fundament plauzibil. Iar pentru a reveni la tema „continuității de școală", pe care mi-am propus-o pentru această prezentare, voi face observația că Moldovanu a ajuns la concluziile de mai sus după o benefică incursiune prin opiniile etnogenetice ale înaintemergătorului Philippide (p. 56-57), opinii cărora le găseşte sprijin şi în constatări ale altui reputat lingvist ieşean de azi:

> „Ipoteza noastră pare destul de fragilă atît în privința direcției de deplasare a populației românești, spre nord-vestul Moldovei, cît şi în privința epocii cînd are loc presupusa deplasare. La rezolvarea acestei ecuații cu două necunoscute ne poate ajuta istoria limbii române. Stabilind cronologia relativă a fenomenelor fonetice şi corelînd-o cu repartiția lor în ansamblul dialectelor şi graiurilor românești, Alexandru Philippide a ajuns la cîteva concluzii de mare importanță etnogenetică. După el, „Moldova, Bucovina şi Basarabia aparțin genetic (ramură) şi istoric la teritoriul banato-transcarpatin". […] I s-a reproşat lui Philippide faptul că şi-a întemeiat concluziile şi pe fenomene mai tîrzii, dar constatările sale par să se confirme prin cercetarea graiurilor bucovinene […] intreprinsă recent de Adrian Turculeț, care constată aici prezența unor caracteristici arhaice, reprezentînd totodată concordanțe cu graiurile din Crişana, din părțile nordică, centrală şi sud-vestică ale Transilvaniei, precum şi cu cele bănățene…"

Chiar şi numai ultimul citat de mai sus ne poate da o impresie generală despre ce s-a făcut, se face şi ar mai fi de făcut în domeniul etno- şi glotogenezei româneşti (depre care, din păcate, în ultimii ani au scris mai mult/multe cei „din afară"). Mă voi opri aici, conştient fiind că au mai rămas destule lucruri de spus despre realizările şcolii ieşene de lingvistică istorică. Sper ca măcar unele dintre punctele atinse mai sus să fie relevante pe linia ideii că, pe lângă soluțiile şi răspunsurile depline pe care le-au dat, înaintaşii au schițat şi unghiuri de atac pentru cercetări viitoare.

Bibliografie

Arvinte, Vasile, *Raporturi lingvistice româno-germane. Contribuții etimologice*, Bacău, Editura „Egal", 2002.

Düwel, Klaus, *Runenkunde*, Stuttgart, Metzler, 1983.

Gimbutas, Marija, *Die Ethnogenese der europäischen Indogermanen*, Innsbruck, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 1992.

Haarmann, Harald, *Geschichte der Schrift*, München, Beck, 2002.

Ivănescu, Gheorghe, *Istoria limbii române*[2] (ed. Mihaela Paraschiv), Iaşi, Junimea, 2000.

Lobiuc, Ioan, *O problemă controversată: toponimele dacoromâne cu radicalul „rus-"* (II), „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", XXV (409-424), 1988.

Mihăescu, Haralambie, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe* (pref. G. Ivănescu / D. Mihăescu, trad. C. Grecescu), Bucureşti, Editura Academiei, 1993.

Moldovanu, Dragoş, *Etimologia hidronimului „Moldova"*, „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Tom XXVIII, 1981-1982, A (p. 5-61), 1982.

Poruciuc, Adrian, *G. Ivănescu's Contribution to the Study of Indo-European*, *AUI, Lingvistică*, Tom XXXIV (82-92), 1988.

Poruciuc, Adrian, *Ideologie şi indoeuropenistică*, în Ş. Afloroaei (ed.), *Interpretare şi ideologie*, Iaşi, Editura Fundației AXIS, 2002, p. 213-237.

Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române*. I, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)

Simenschy, Theofil, Gheorghe Ivănescu, *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981.
Vraciu, Ariton, *Limba daco-geților*, Timişoara, Editura Facla, 1980.

The Iaşi School of Historical Linguistics: between Achievements and Promises to be Honoured

"The Iaşi School of Historical Linguistics: between Achievements and Promises to be Honoured" is a presentation based on the talk this author gave at the "A. Philippide" Institute of Romanian Philology on 30 November 2006. The main point of the presentation is that, for a period of about one century (since the time when Alexandru Philippide was writing his *Originea românilor*), historical linguistics has had a series of outstanding representatives at the University of Iaşi. Gheorghe Ivănescu, Theofil Simenschy, Haralambie Mihăescu, and Ariton Vraciu were scholars with quite valuable contributions to Indo-European studies, Romance studies, substratum studies, glottogenetics, and history of Romanian. They were followed by younger colleagues and disciples, such as Vasile Arvinte, Ioan Lobiuc, or Dragoş Moldovanu. For all differences of views and interests, they all somehow resumed ideas of their forerunner, Philippide; and not only did they enlarge and improve those ideas, but they also suggested new approaches for researchers to-be, as proved by many of the quotations included in this article.

Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi
România

BDD-A803 © 2006 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 07:11:34 UTC)